

НАДЕЖДА КОСТОВА

**ГЛАГОЛНИ НЕОЛОГИЗМИ И СЪОТВЕТНИ ИМЕНА
ЗА ДЕЙСТВИЯ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК**

NADEZHDA KOSTOVA

**VERB NEOLOGISMS AND RESPECTIVE NAMES
FOR ACTIONS IN BULGARIAN LANGUAGE**

(Abstract)

The article presents semantic relations between verbs and names for actions which are used to denote new actions and processes. Data on the frequency of these verb and name neologisms from the Bulgarian National Corpus is used. Dictionaries of neologisms in Bulgarian language created by using the corpus-based approach correctly reflect the occurrence of name and verb neologisms, as in defining the meanings they followed the direction of the word-formation and semantic motivation.

Keywords: neologisms, verbs, nouns, Bulgarian language

За появата на неологизми в езика решаваща роля имат екстралингвистичните фактори – развитието на информационните технологии, процесите в политиката, промените в икономиката, нововъведенията в различни области на живота. Именно чрез неологизмите се назовават новите предмети и явления от действителността.

Интегрирането на неологизмите в езиковата система става чрез лингвистични процеси – словообразователни (формиране на словообразователно гнездо) и семантични (поява на вторично ново значение, установяване на антонимни връзки, развитие на съотносителни значения при думи от едно словообразователно гнездо) (Благоева, Колковска 2013: 359-366). Тези словообразователни и семантични връзки с други единици помагат на неологизма да се закрепят и утвърдят в лексикалната система на езика.

Обект на нашето изследване са глаголи и имена за действия, с които се означават новите действия и процеси, като целта ни е да анализираме и изясним словообразователните и семантични отношения между тези глаголни и именни неологизми в българския език.

Материалът за изследването е ексцерпиран от неологичните речници, изработени в Института за български език на БАН от авторски колектив в състав Емилия Пернишка, Диана Благоева и Сия Колковска: *Речник на новите думи и значения в българския език* от 2001 г. (РНДЗ-2001) и *Речник на новите думи в българския език (от края на XX и първото десетилетие на XXI в.)* от 2010 г. (РНД-2010). Първият речник съдържа неологизми от периода 1990–2001 г., а във втория са включени както неологизми от периода 1990–2001 г., като тяхното лексикографско описание е актуализирано и допълнено, така и неологизми от най-новия период, 2001–2010 г. Двата неологични речника отразяват динамиката на заемането и адаптирането на чужди думи, създаването на нови думи и семантичното развитие на някои думи в българския език.

В изследването използваме данни от Българския национален корпус (БНК – <http://search.dcl.bas.bg/>), както и от лексикално профилирания софтуер Sketch Engine (<http://www.sketchengine.co.uk/>), който работи с част от БНК.

Известно е, че съществителните имена съставляват голяма част от неологизмите, което е логично следствие от това, че при неологизмите водеща е номинативната функция. Глаголните неологизми са много по-малко – 9 % от неологизмите в РНДЗ-2001 (Благоева 2008: 79) и 7 % в РНД-2010 (Костова 2012: 471). От една страна, това неравновесие идва от извънезиковата действителност, в която има много повече нови предмети, отколкото нови действия и процеси, но от друга страна, новите действия и процеси могат да се представят със съществителни имена – *глобализация, приватизация, цифровизация, банкиране, сканиране, конвертиране, мониторинг, хостинг, аутсорсинг*. Тези имена за действия имат характерни особености, които ги правят предпочитани пред глаголите в определени комуникативни ситуации.

Съществителните имена представят предметно действията. Тъй като не притежават граматичните категории лице и време, те означават действието „без връзка с неговия вършител и времето на извършването му“ (Пашов 1999: 210). Имат по-малко задължителни валентни връзки от глаголите – „транспозицията на глагол в съществително име блокира появата на агенса и отваря само позицията на втория аргумент – обектива“ (Гугуланова 2002: 49). Използването на имена вместо глаголи придава абстрактност и обобщеност на изложението, води до компресия на информацията, като това е един от начините за интелектуализация на езика (Пометкова 2002). Тези особености правят имената за действия подходящи за термини.

Действително, новите имена за действия представляват термини в различни области: информационни технологии и компютри, обществено-политически живот, икономика, финанси и банково дело, спорт, музика и др.

В съвременната динамична епоха термините много бързо се популяризират и започват да се употребяват и извън тясноспециализираната си област. Това е резултат от процесите на интелектуализация и интернационализация на езика.

Освен че са много повече на брой, именните неологизми често са и с по-голяма фреквентност от глаголните, както показват данните от корпусите. Например *банкиране* се среща 1047 пъти в БНК, *банкирането* 335 пъти, докато за формите на глагола *банкирам* има общо 10 примера (тук прави впечатление, че примерите са само в сег. вр. или в страд. залог). Sketch Engine дава почти същите данни: *банкиране* се среща 1381 пъти, *банкирането* 358 пъти, *банкира* 3 пъти. Най-често срещаните съчетания в БНК са: *интернет банкиране* 122 пъти, *електронното банкиране* 98 пъти, *инвестиционно банкиране* 97 пъти, *частно банкиране* 59 пъти, *корпоративно банкиране* 59 пъти. Тези съчетания, както и фактът, че неологизмът *банкиране* се среща само в ед.ч., говорят за неговото абстрактно терминологично значение.

Тук пренебрегваме обичайните случаи, при които глаголите имат по-голяма фреквентност от отглаголните съществителни със суфикс *-не*. Данните от БНК показват, че повечето глаголни неологизми също имат по-висока честота на употреба от именните неологизми, напр. *лобира* се среща 542 пъти в БНК – *лобиране* 495 пъти, *рекетира* 112 пъти – *рекетиране* 23 пъти, *принтира* 40 пъти – *принтиране* 27 пъти, *номинира* 543 пъти – *номиниране* 209 пъти.

Именните неологизми със суфикси *-не* и *-ция* са в конкуренция помежду си, както и с глаголните неологизми, напр.:

глобализация се среща 1311 пъти в БНК, *глобализиране* 36 пъти, *глобализира се* 37 пъти,

приватизация 12281 пъти, *приватизиране* 200 пъти, *приватизира* 806 пъти,

визуализация 192 пъти, *визуализиране* 54 пъти, *визуализира* 119 пъти, *електронизация* 36 пъти, *електронизиране* 3 пъти, *електронизира* 2 пъти,

цифровизация 299 пъти, *цифровизиране* 28 пъти, *цифровизира* 20 пъти, *дигитализация* 54 пъти, *дигитализиране* 18 пъти, *дигитализира* 16 пъти.

От направените справки за фреквентността става ясно, че неологизмите със суфикс *-ция* са много по-употребими от неологизмите със суфикс *-не*, както и от глаголните неологизми.

Подобни отношения наблюдаваме и при неологизмите, образувани чрез префиксация, напр.:

деидеологизация 21 пъти в БНК, *деидеологизиране* 6 пъти, *деидеологизира* 3 пъти,

демонополизация 88 пъти, *демонополизиране* 21 пъти, *демонополизира* 20 пъти.

Неологизмите, завършващи на *-инг*, също изграждат словообразователни и семантични връзки с именни неологизми със суфикс *-не* и с глаголни неологизми, но с различни доминанти:

мониторинг се среща 1551 пъти в БНК, *мониториране* 67 пъти, *мониторира* 12 пъти,
хостинг 360 пъти, *хостване* 6 пъти, *хоства* 11 пъти,
аутсорсинг 340 пъти, *аутсорсване* 12 пъти, *аутсорсва* 5 пъти,
банкинг 39 пъти, *банкиране* 1047 пъти,
спонсоринг 1 пъти, *спонсориране* 126 пъти, *спонсорира* 372 пъти,
хеджинг 3 пъти, *хеджиране* 248 пъти, *хеджира* 21 пъти,
мастеринг 9 пъти, *мастериране* 5 пъти, *мастерира* 0 пъти.

От данните за фреквентността виждаме, че *мониторинг*, *хостинг*, *аутсорсинг* са често използвани термини, както и *банкиране*, *хеджиране*, а многобройните употреби на глагола *спонсорирам* и отглаголното име *спонсориране* правят абсолютно ненужна чуждицата *спонсоринг*.

Връзката между неологизми на *-не* и *-инг* е отбелязана от Б. Нишева. Според нея продуктивността на суфикса *-не* „се повишава не на последно място под влияние на активното заемане на англицизми, завършващи на *-ing*“, като се използва следният механизъм – „когато заемката се наложи със значение, извеждащо на преден план признака ‘действие’, към нея се образуват варианти, оформени със суфикса *-не*“ (Нишева 2012: 400).

Корпусните данни показват, че именните неологизми често имат висока фреквентност от глаголните, което е свързано и с терминологичния им характер. Именните неологизми имат обаче и още една особеност – те се появяват и установяват в езика по-рано от глаголните, което е засвидетелствано в двата неологични речника на българския език.

Неологичните речници отразяват появата и утвърждаването на лексикални и семантични¹ неологизми в българския език. Чрез корпусния подход, който е приложен при създаването на речниците, се постига максимална пълнота и обективност на информацията и особено на словниците. Базираните на статистически данни словници разкриват процеса на поява на глаголните неологизми. В РНДЗ-2001 е представен по-ранен период, в който част от глаголните неологизми още не са възникнали или не са се утвърдили в българския език. За този период е характерно използването на лексикален или семантичен неологизъм термин, който обикновено е съществително име (напр. *лизинг*), както и неговите деривати – прилагателни и съществителни имена (*лизингов*, *лизинговане*, *лизингодател*, *лизингополучател*). В РНД-2010 вече виждаме глаголните неологизми, които липсват в по-ранния период (*лизинговам*). Откриваме много такива примери (вж. таблица 1).

РНДЗ-2001	РНД-2010
<i>микрокредит, микрокредитиране</i>	<i>микрокредитирам</i>
<i>презентация, презентатор, презентационен</i>	<i>презентирам</i>
<i>рейтинг, рейтингуване</i>	<i>рейтингувам</i>
<i>банкиране</i>	<i>банкирам</i>
<i>брокер, брокерка, брокерски, брокерство</i>	<i>брокерствам, брокерстване, брокериране</i>
<i>*пакет, *пакетен</i>	<i>*пакетирам</i>
<i>*маршрут, маршрутизатор, маршрутизация, маршрутизиране</i>	<i>маршрутизирам</i>
<i>глобализация, глобализъм, глобализиране</i>	<i>глобализирам, глобализирам се</i>
<i>евроизация</i>	<i>евроизирам се</i>
<i>натовец, натовизация, натовизиране</i>	<i>натовизирам</i>
<i>*чалга, чалгаджия, чалгаджийка, чалгаджийски, чалгаманиак</i>	<i>чалгализирам се</i>
<i>рекомунизация</i>	<i>рекомунизирам, рекомунизирам се</i>
<i>реприватизация</i>	<i>реприватизирам</i>
<i>спам</i>	<i>спамвам/спамна, спамя</i>
<i>гейм, геймър, геймърски</i>	<i>геймя</i>
<i>мейл</i>	<i>мейлвам</i>
<i>бъг, бъгав, бъглив</i>	<i>бъгвам/бъгна и бъгвам се/бъгна се</i>
<i>диджей, диджейски</i>	<i>диджействам</i>
<i>автобронзант, автобронзиране</i>	<i>автобронзирам се</i>
<i>рафтинг, рафтър</i>	<i>рафтя</i>

Таблица 1. Лексикални и семантични неологизми, отразени в РНДЗ-2001 и в РНД-2010

Таблица 1 показва, че първоначално в езика навлиза заемка – съществително име (*микрокредит, презентация, брокер, рейтинг, лизинг, спам, гейм, мейл, бъг, диджей, автобронзант, рафтинг*), която развива свое словообразователно гнездо. То може да включва прилагателни и съществителни имена (*презентатор, презентационен, брокерка, брокерски, брокерство, геймър, геймърски, диджейски, рафтър*), както и именни неологизми със сложни суфикси² *-иране, -изиране, -изация* и др. (*микрокредитиране, автобронзиране, рейтингуване*), а на по-късен етап се появяват и глаголни неологизми (*микрокредитирам, презентирам, рейтингувам, брокерствам, лизинговам, спамвам/спамна, спамя, геймя, мейлвам, бъгвам/бъгна и бъгвам се/бъгна се, диджействам, автобронзирам се, рафтя*).

В други случаи първо се появяват именни неологизми със сложни суфикси *-иране, -изиране, -изация* (*банкиране, глобализация, глобализиране, евроизация, натовизация, натовизиране, маршрутизация, маршрутизиране*), а след това глаголни (*банкирам, глобализирам, глобализирам се, евроизирам се, натовизирам*).

Освен чрез суфиксация, именните неологизми се образуват и чрез префиксация (*рекомунизация, реприватизация*), а от тях се мотивират глаголни неологизми (*рекомунизирам, рекомунизирам се, реприватизирам*).

При семантичните неологизми се наблюдава развитие на съотносителни значения при думи от едно словообразователно гнездо (**пакетен, *пакетирам*) или след поява на новото значение (**маршрут, *чалга*) се образуват именни неологизми (*маршрутизатор, маршрутизация, маршрутизиране, чалгаджия, чалгаджийка, чалгаджийски*), а по-късно глаголни (*маршрутизирам, чалгализирам се*).

Има глаголни неологизми, които се появяват и утвърждават в езика по едно и също време с именните неологизми. За тях е в сила същата закономерност, както и за глаголните неологизми, които се появяват по-късно от именните. „Ако съществува навлязла в езика по-рано или едновременно със съответния глагол субстантивна заемка, с която е възможно да се установи мотивационна връзка, се приема, че глаголът е произведен от тази субстантивна единица“ (Благоева 2008: 89).

Освен със съществителни термини, глаголните неологизми са свързани и с терминологични съчетания. Например глаголът **адресирам* със значение ‘задавам адрес на информация в компютърната памет или в мрежа’ се появява след утвърждаването и широкото разпространение на съчетанията *електронен адрес, интернет адрес, IP адрес*; глаголът **прикачвам* е свързан със съчетанието *прикачен файл* и т.н.

Словообразователни и семантични връзки се установяват не само между именни и глаголни неологизми, но и само между глаголните неологизми.

Глаголен неологизъм може да се появи, въпреки че вече има друг със същото значение и от същата произвеждаща основа, напр. в РНДЗ-2001 е включен глаголът *принтирам*, а в РНД-2010, освен него, се появяват и *принтвам/принтна* и *принтя*; в РНДЗ-2001 виждаме *сърфирам*, а в РНД-2010 и *сърфя*. Глаголни неологизми с една и съща произвеждаща основа³ могат да се появят и едновременно, напр. в РНД-2010 намираме *блогвам/блогна, блогирам, блогувам, блогърствам* и *бложя*, а също и *болдвам/болдна* и *болдирам, изпринтвам/изпринтя* и *изпринтирам, флудвам/флудна* и *флудя, спамвам/спамна* и *спамя*. Различните суфикси в изброените случаи не предполагат семантично нюансиране, а по-скоро свидетелстват за богатите словообразователни възможности на езика.

Глаголните неологизми са семантично свързани, като новите значения на познати думи (семантични неологизми) се намират в отношение на конкуренция със значенията на новите думи (лексикални неологизми): *записвам* – *сейввам*, *надграждам* – *ъпгрейдвам*, *свалям* – *даунлоудвам*, *качвам* – *ъплоудвам*, *цъквам* – *кликам*, *цъквам* – *кликвам*, *ровя* – *сърфирам*, *сърфя*, *раздържам* – *приватизирам*. Новите значения на глаголи от компютърната област са предимно семантични калки. Те са резултат от заемане на вторично значение от съответни лексикални единици в английския език (Благоева 2005: 41). Новото значение разширява семантичния обем на домашна дума, напр.: *отварям* < *open*, *затварям* < *close*, *свалям* < *download*, *качвам* < *upload*, *надграждам* < *upgrade*, *увисвам* < *hang*; или на заемка, вече утвърдена и словообразователно адаптирана в българския език, напр.: *инсталирам*, *компресирам*. Техните дефиниции в РНД-2010 са синонимни, като семантичният неологизъм се тълкува със съответния лексикален неологизъм и се посочват другите синоними:

**точа* Даунлоудвам; свалям, тегля, изтеглям.

**цъквам* Кликвам; кликам, цъквам, щракам.

Обикновено лексикалните неологизми носят белег за престижност и се използват като термини, докато семантичните неологизми се приемат като техни разговорни варианти. Въпреки че някои езиковеди препоръчват използването на българските съответствия, напр. М. Лилова смята, че трябва да се използват *качвам* и *свалям*, а не *ъплоуд* и *даунлоуд* (Лилова 2005: 116), факт е, че невинаги може да се намери точно или адекватно българско съответствие (дума или словосъчетание), което да представя новото значение. Разбира се, голямо значение има и предпочитането на чужди думи като термини в различни области.

Налице са семантични връзки между различни части на речта или т. нар. транспозиция (преминаване на дума от една част на речта в друга, без да се променя лексикалното ѝ значение – напр. *локализация на софтуер*, *локализиране на софтуер*, *локализиран софтуер*, *локализирам софтуер*). Транспозицията при именните и глаголните неологизми може да се проследи по статистическите данни от корпусите:

пране на пари 1469 срещания в Sketch Engine, *перат пари* 73;
финансова инжекция 105, *инжектиране на капитали* 49, *инжектира капитал* 8, *инжектира средства* 2, *инжектира милиарди* 2;
изтичане на капитали 20, *изтичане на средства* 13, *изтичат капитали* 3, *изтичат средства* 2,
замразяване на цените 16, *замрази цените* 9;
икономически колапс 21, *икономиката колабира* 3;
компресиране на данни 10, *компресия на данни* 3, *компресирам данни* 0;
прикачен файл 62, *прикачване на файл* 3, *прикачвам файл* 0.

Виждаме, че именните неологизми, както и терминологичните именни съчетания (*финансова инжекция*, *икономически колапс*) са с по-голяма

фреквентност от глаголните неологизми, което е доказателство за посоката на словообразователна и семантична мотивация.

Словообразователните и семантични връзки между глаголните и именните неологизми са отразени при лексикографското им представяне в РНД-2010. По-честата употреба на именните неологизми в сравнение с тази на глаголните, както и фактът, че именните неологизми представляват термини в различни области, дават основание за следното дефиниране на глаголните неологизми:

електронизирам Извършвам електронизация.

приватизирам Извършвам приватизация; раздържавявам.

дигитализирам Подлагам на дигитализация; цифровизирам.

дебюрократизирам Извършвам, осъществявам дебюрократизация.

**локализирам* Извършвам локализация на софтуер.

маршрутизирам Извършвам маршрутизация; рутирам.

глобализирам се 1. Претърпявам глобализация. 2. Придобивам глобален характер.

банкирам Извършвам банкиране.

концессионирам Извършвам концессиониране.

лизинговам Извършвам лизинговане.

ребрандирам Извършвам ребрандинг.

хеджирам Извършвам хеджинг.

рафтя Практикувам рафтинг.

Дефинициите на глаголните неологизми следват посоката на семантична и словообразователна мотивация – от съществителните имена, които изразяват действието предметно, към глаголите. Глаголите изразяват процесно семантиката на съществителните термини – това се подчертава с използвания в дефиницията глагол, който има служебна функция.

Подобни са дефинициите на глаголни неологизми с конкретни съществителни имена:

микрокредитирам Отпускам микрокредит.

**пакетирам* 1. Изготвям пакет (в 1 знач.) от услуги, мерки или др.

спамвам/спамна Разпращам спам; спамя.

Неологизмите със суфикс *-ция* най-често са с описателна дефиниция (*кирилизация, електронизация, приватизация, глобализация* и др.), но има и случаи на отнасяне към имена на *-не*, други имена на *-ция* или други отвлечени имена:

адресация Адресиране.

цифровизация Цифровизиране; дигитализация.

мондиализация Глобализация; глобализъм.

Неологизмите със суфикс *-не* най-често са представени като отглаголни съществителни към съответните глаголи, но има и с описателна дефиниция – *банкиране, концессиониране, лизинговане, листване, криптиране* и др.

За неологизмите, завършващи на *-инг*, които обикновено са термини в различни области, е характерно представяне с описателна дефиниция (*аутсорсинг, брандинг, фючъринг, тиймбилдинг* и др.). Използването на някои от тях се преценява от авторите на неологичните речници като нежелателно и те получават бележка *Нежел.* (напр. *бенчмаркинг, дауншифтинг, мобинг, нетуъркинг, чекинг*), а други синонимно се отнасят към друг неологизъм, напр.:

одитинг Нежел. Одитиране; ревизия.

блогинг Нежел. Публикуване на информация в блог, поддържане на блог; блогване, блогирание, блогуване, бложене.

В РНД-2010 е избран най-подходящият начин за представяне на именните и глаголните неологизми, като използването на корпусния подход и на данни за фреквентността на лексемите осигуряват обективно отразяване на тяхното място в лексикалната система.

Чрез семантичните и словообразователни връзки помежду си, както и с термини и терминологични съчетания, глаголните и именните неологизми се закрепват и утвърждават в лексикалната система на езика. Тези лингвистични причини се добавят към екстралингвистичните фактори за появата и налагането в езика на глаголните и именните неологизми.

БЕЛЕЖКИ

¹ Следваме въведения в неологичните речници принцип семантичните неологизми да се представят след знак *.

² За сложните суфикси вж. Колковска 1993–1994.

³ Наличието на глаголи с една и съща произвеждаща основа е отбелязано и от Атанасова 2013.

ЛИТЕРАТУРА

Атанасова 2013: *Атанасова, А.* Словообразователни особености на новата глаголна лексика в българския език. – В: Лексико-граматическите иновации в современных славянских языках. Дніпропетровськ, „Нова идеология“, с. 15–18.

Благоева 2005: *Благоева, Д.* Аспекти на калкирането в най-новия период от развитието на българския език. София, ИК „Галик“.

Благоева 2008: *Благоева, Д.* Нова глаголна лексика в българския език. – В: В търсене на смисъла и инварианта. София, УИ „Св. Климент Охридски“, с. 79–90.

Благоева, Колковска 2013: *Благоева, Д., С. Колковска.* Динамика и иновационни процеси в българската лексика в края на XX и началото на XXI век. – В: Българска лексикология. Т. 1. София, АИ „Проф. Марин Дринов“, с. 215–394.

Гугуланова 2002: *Гугуланова, Ив.* Мястото на отглаголното съществително в словообразователната парадигма на глагола. – Българска реч, № 3, с. 47–51.

Колковска 1993–1994: *Колковска, С.* Словообразуване на имена за действия от отименни глаголи (с оглед на терминологията). – БЕ, № 4, с. 378–380.

Костова 2012: *Костова, Н.* Наблюдения върху нови глаголи и отглаголни съществителни в българския език. – In: *Čeština v pohledu synchronním a diachronním*. Praha, Karolinum, с. 471–476.

Лилова 2005: *Лилова, М.* Български съответствия на няколко компютърни термина. – БЕ, № 1, с. 114–116.

Нишева 2012: *Нишева, Б.* Прояви на тенденцията към интелектуализация в езика на медиите (върху български и чешки неологичен материал). – В: *Време и история в славянските езици, литератури и култури*. Т. I. Езикознание. София, УИ „Св. Климент Охридски“, с. 395–401.

Пашов 1999: *Пашов, П.* Българска граматика. София, Хермес.

Пометкова 2002: *Пометкова, Я.* Интелектуализация на езика чрез номинализирани конструкции. – В: *Научни трудове РУ „Ангел Кънчев“*. Том. 39, серия 2.2. Български език, литература и изкуство. Математика и информатика. Русе, с. 26–29.

✉ *Гл. ас. д-р Надежда Костова*

Секция за българска лексикология и лексикография
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България
kostova.na@abv.bg

✉ *Assist. Prof. Nadezhda Kostova, PhD*

Department of Bulgarian Lexicology and Lexicography
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod, Bl. 17, Sofia 1113, Bulgaria
kostova.na@abv.bg